

Vesna Lalošević

DIOKLECijanov LIK U *MUCI ČETVORICE OVJENČANIH*

UDK: ghgjh
hjhkjl
ghjklf

Vesna Lalošević
hfds
hgfd

Legenda o Četvorici Ovjenčanih pripada skupini izvora koje grupiramo kao kasnoantičke ranokršćanske pasije. To su pripovijesti kompilatorskog karaktera jer u sebi spajaju zajedničke teme i reminiscencije kojima je pretrpana hagiografska literatura.¹ Iako legenda o panonskim klesarima pripada kategoriji životopisa, nije tipičan predstavnik ove skupine izvora. Za nju se kaže da je prije biografija petorice kršćanskih klesara, napisana poput didaktičkog spisa o dogmama kršćanstva, negoli stereotipna muka ranokršćanskih akata.² Ona je posebna zbog nekoliko elemenata neuobičajenih za ovu kategoriju izvora.

Mučeničke legende obično su djela anonimnih sastavljača koji su većinom pisali po ustaljenim shemama izražavanja i nisu se identificirali. *Pasija Četvorice Ovjenčanih* je autorizirana. Njezin sastavljač potpisao se kao Porfirije, porezni pisar za zemljarinu: *Censualis a gleba actuarius nomine Porfyreus*.³ Napisana je pojednostavnjenim latinskim jezikom i proizvod je pučke književnosti. Tekst ima literarnu vrijednost, pripovijest je slobodno oblikovana i impresivna, a likovi nisu prikazani na tipičan način. Pisac daje pripovijedanju širinu. Živo ističe ličnosti, navodi njihove riječi, bilježi interesantne elemente i više-manje spretno spaja epizode.⁴

Legenda je vjerojatno napisana na osnovi originalnog dokumenta – prokonzulske akta o suđenju četvorici klesara koji je, u vrijeme kad je bila zapisana, bio pohranjen u arhivu, a u kasnijem vremenu je izgubljen. Ta legenda je uvrštena u korpus kršćanskih izvora i zabilježena je u 23 kodeksa⁵ koji su je tijekom cijeloga

---

¹ Ovaj se rad neće baviti mnogobrojnim hagiografskim problemima vezanim uz legendu o panonskim klesarima. Sporna su pitanja vezana uz kronologiju zbivanja, mjesto događanja, broj mučenika, spajanje panonskih klesara s rimskim kornikularijima; pitanje vremena i mjesta početka štovanja, vremena prijenosa relikvija i početka kulta u Rimu kao i vrijeme i mjesto nastanka legende te njezina redakcija.

² MIJOVIĆ 1966., 57.

³ QC 1910.

⁴ H. DELEHAYE 1913., 68.

⁵ U srednjem vijeku *Passio SS. Quattuor Coronatorum* zabilježena je u 23 kodeksa nastala od VIII. st.:

- *Codex Bibliothecae Nationalis Parisiensis* Lat. 10861, *olim coenobii Sancti Petri Balvacensis* /VIII. st./

srednjeg vijeka sačuvali do danas. Zbog toga je stručnjaci svrstavaju u kategoriju visoke povijesne vjerodostojnosti. Neki od proučavatelja legende smatraju da je ona dobro zasvjedočena i napisana krajem 4. ili početkom 5. st.,⁶ dok je drugi drže za fantastičnu pripovijest koju je napisao klerik iz Celijske bazilike u 6. st.⁷

Legenda započinje Dioklecijanovim dolaskom u panonske kamenolome kako bi osobno pribivao radovima pri vađenju kamena za svoju palaču. Ondje on susreće četvoricu vrsnih klesara, Klaudija, Kastorija, Simpronijana i Nikostrata, koji ga se dojmje svojim izuzetnim umijećem. Ti se klesari na početku legende izdvajaju kao jedini sposobni izvršiti carevu narudžbu i on ih za to nagrađuje naklonošću i darovima. Zbog takvog carevog stava četvorica klesara postaju meta zavisti drugih radnika i nadglednika kamenoloma. Dioklecijan, zadivljen njihovom vještinom, daljnjim narudžbama iskazuje naklonost umjetnicima. Imenuje ih nadglednicima za izvlačenje kamena i izričito traži da upravo oni izrađuju njegove narudžbe. Dioklecijanu sada nisu potrebni nadglednici kamenoloma da preko njih naručuje umjetnine, on izravno od četvorice klesara naručuje kipove i kiparsku opremu. Četvorici kršćana pridružuje se njihov drug klesar Simplicije koji se obraća na kršćanstvo i nakon krštenja postaje dio tima. Dioklecijan kao vrhunac umijeća želi da

-
- *Codex Capituli Veronensis* 95 /olim 90/ /IX. st./
  - *Codex Bibliothecae Bollandianae* 14 /X. st./
  - *Codex Bibliothecae publicae Bernensis* 48 /X. – XI: st./
  - *Codex Casinas* 148 /1010. god./
  - *Codex Bibliothecae Ambrosianae* B 55 /XI. st./
  - *Codex Archivi Capituli Sancti Petri in Vaticano* A5 /XI. st./
  - *Codex Bibliothecae publicae Trecensis* 1248, *olim in Bibliotheca Buheriana* /XI. st./
  - *Codex Bibliothecae Vallicellanae* IX /XI. st./
  - *Codex Casinas* 139 /XI. st./
  - *Codex Casinas* 149 /XI. st./
  - *Codex Bibliothecae Vallicellanae* VIII /XII. st./
  - *Codex Monacensis Latinus* 9506, *olim Monasterii Oberaltahensis* /XII. st./
  - *Codex Monacensis Latinus* 22244, *olim Windbergensis* /XII. st./
  - *Codex Bibliothecae Vaticanae* Lat. 1192 /XII. st./
  - *Codex Monacensis Latinus* 4.608, *olim Benedictoburanus* /XII. st./
  - *Codex Florentinus bibliothecae Laurentianae, olim Mugellanus de Nemore* XIII / XII. st./
  - *Codex Bibliothecae Vaticanae* 1608 /XII. – XIII. st./
  - *Codex Zwettlensis* 14 /XIII. st./
  - *Codex Gothanus* /XIV. St./
  - *Codex Bibliothecae Vaticanae* 6176 /1601. god./
  - *Codex Einsidlensis* 256 /nije navedeno vrijeme nastanka/
  - *Codex Bibliothecae Regiae Bruxellensis* 8936 – 38. /nije navedeno vrijeme nastanka/
- DELEHAYE 1910. 750. – 753.
⁶ CAVALIERI 1912.; DELEHAYE 1913.; MIJOVIĆ 1966.; GUYON 1975.; JARAK 1996.; BRATOŽ 2003.
⁷ VULIĆ 1934.; AMORE 1968.

njegovi omiljeni klesari izrade kip Asklepija. Budući da su ga petorica kršćanskih klesara odbila izraditi, izgubili su carevu milost i izloženi su progonu.

Posebnost legende ogleda se u još nekoliko stvari. Pasija opisuje kako funkcionira kolektiv četvorice klesara kojima se pridružuje peti, i to u jednom trenutku njihova života, ne dajući nam informacije o njihovom životu prije tog događaja. Iako najstariji klesar tumači dogme kršćanstva, legenda nije didaktički traktat ni dogmatski spis jer rasprava ne traje dugo. U komunikaciji kršćanina s poganima tumače se različitost učenja i različitost gledanja na Kristov život s puno jednostavnosti. To svakako priliči ambijentu gdje se diskusija odvijala i sasvim lijepo ocrta svakodnevnu životnu situaciju jednog kršćanina. Uz ove i mnoge druge elemente jasno je da piscu nije bila namjera pisati klasičnu priču o stradanju kršćanskih mučenika. Porfirije je bio pisar u državnom uredu i do prokonzulskog akta o suđenju petorici klesara mogao je relativno jednostavno doći. Taj izvor u legendi je reproduciran kroz jednostavne činjenice na kraju legende. Proces protiv kršćana, njihova muka i smrt opisani su u zadnje četiri glave (17 – 20), dok su prijašnji događaji u kamenolomu ispričani u 16 podugačkih glava.

Jedna od potvrda starosti teksta su i citati koje pisac navodi. U pasijama kršćanskih mučenika česta je praksa da se navode citati iz Svetog pisma. U legendi o panonskim klesarima nailazimo na citate iz evanđelja po Mateju 10, 39; iz Poslanice Kološanima 3,17; iz Psalma 113, 16. Pisac je za ove citate koristio Sveto pismo koje mu je bilo pri ruci. Sljedeća tablica donosi usporedbu citata iz legende s Vulgatom, latinskim prijevodom Svetog pisma s početka 5. st. koji je načinio sveti Jeronim:

Legenda	Vulgata
Mt. 10, 39: » <i>qui invenit animam suam perdit eam, et qui perdiderit animam suam, invenit eam.</i> « ⁸	Mt. 10, 39: » <i>qui invenit animam suam perdet illam et qui perdiderit animam suam propter me inveniet eam.</i> « ⁹
Kol. 3, 17: » <i>quia sic nos docuit doctor gentium beatus Paulus apostolus dicens: Quidquid facitis, in nomine Domini facite.</i> « ¹⁰	Kol. 3, 17: » <i>omne quodcumque facitis in verbo aut in opere omnia in nomine Domini Iesu gratias agentes Deo et Patri per ipsum</i> « ¹¹
Psalam 113, 8 » <i>similis illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.</i> « ¹²	Psalam 113, 16: » <i>similes illis fiant qui faciunt ea et omnes qui confidunt in eis.</i> « ¹³

⁸ QC VIII.

⁹ Vulgata, 1994., 1541.

¹⁰ QC VIII.

¹¹ Vulgata, 1994., 1823.

¹² QC XV.

¹³ Vulgata, 1994., 917.

Citati koji su iz Psalma poklapaju se.¹⁴ Nasuprot tome citati iz Novog zavjeta nisu sukladni istovjetnim mjestima u Vulgati. Pretpostavlja se da navodi iz legende odgovaraju Itali, latinskome prijevodu Svetoga pisma starijem od Vulgate.¹⁵ Pisac legende nije se služio Vulgatom, jer je očito nije imao. To znači da je legenda pisana prije nego što se proširila upotreba Jeronimova prijevoda Svetog pisma, i to potvrđuje ranu dataciju legende.

Daljnja potvrda starosti teksta je spomen većeg broja zajamčeno povijesnih sudionika u radnji, izuzev vladara čija su imena sastavni dio datacije svake legende. Jedan od likova je zatočeni antiohijski biskup Kiril koji je krstio obraćenika klesara Smplicija: *Et invenerunt episcopum in custodia carceris religatum, nomine Quirillum, de Antiohia adductum, pro Christi nomine vinctum, qui iam multis verberibus fuerat maceratus in tribus annis.*¹⁶ U Euzebijevoj *Povijesti Crkve*, u sedmoj knjizi spominje se da je 283. g. u Antiohiji postao biskupom Kiril, a 306. godine zamijenio ga je Tiran.¹⁷ Moguće je da je biskup Kiril bio uhvaćen 303. god., osuđen na robiju i doveden u sirmijsku tamnicu. Biskupa Kirila su po legendi držali tri godine u tamnici, a umro je čuvši za smrt klesara.¹⁸ Vjerojatno ga je Tiran naslijedio odmah nakon što je vijest o Kirilovoj smrti došla u Antiohiju.

Drugi zajamčeno povijesni sudionik zbivanja u legendi je rimski biskup Miltijad: *beatus Miltiades episcopus.*¹⁹ Prema navodu iz legende on je pokupio tijela četvorice kornikularija, koji su mučeni u Rimu jer nisu željeli prinijeti žrtvu Asklepiju dvije godine poslije panonskih klesara, i odredio njihovo zajedničko štovanje s panonskim klesarima. Riječ je o papi Miltijadu (311. – 314. g.) koji je zapisan na Lateranskoj sinodi 313. g., a spominje ga i Jeronim u *Kronici*.²⁰

Jedna od velikih vrijednosti legende je u tome da s mnogo podrobnosti ocrtava konkretan kamenoklesarski ambijent u kojem se događa radnja. Porfirije, spontano, uz prepričavanje radnje navodi mjesta događaja i stare stručne klesarske izraze. Legenda obilno navodi podatke o klesarstvu, vrstama kamena i tehničke termine narudžbi. Ti izrazi se mogu grupirati po nazivima za vrstu kamena,²¹ lokaciju

---

¹⁴ H. Delehay se u redakciji legende iz 1910. g. koristio starijom verzijom Vulgate u kojoj je citirani redak iz Psalma 113 pronašao u retku broj 8. Novije izdanje Vulgate te riječi citira u retku broj 16. Otuda nepoklapanje broja redaka iz Psalma.

¹⁵ CAVALIERI 1912.; MIJOVIĆ 1966.; JARAK 1996.

¹⁶ QC VI.

¹⁷ *Eusebije* 1859., VII, 32.

¹⁸ QC XX.

¹⁹ QC XXII.

²⁰ ENBLIN 1932.

²¹ Legenda govori o taskom i prokoneškom kamenu, te o izradi kipova od porfirnog kamena. *ex lapide taso* QC I.; *ex metallo porfiritico* QC III.; *ex metallo proconisso* QC X.

događaja,²² objektima koji se izrađuju²³ i načinu rada.²⁴ Iz teksta je vidljivo da je Porfirije dobro upoznat s običajima i načinom života i rada u kamenolomu, i to vrlo živo predočava čitaocu.

Jedan element ove terminologije ima epigrafsku potvrdu iz istog doba. Kad Dioklecijan u legendi naručuje da mu se izrade stupovi, upotrebljava izraz »*ex metallo porfiritico columnas vel capitella columnarum*«. ²⁵ Natpis nađen na Braču u kamenolomu Plate (lokacija između Splitske i Škripa) govori o vojniku koji je obavljao nadzor nad kamenorescima u Sirmiju, pa je premješten na Brač.²⁶ U tom natpisu spominje se izraz »*capitella columnarum*«, koji nalazimo i kod Porfirija. Iz kamenoloma na Braču vadilo se kamenje za gradnju Dioklecijanove palače u Splitu. Nalaz potvrđuje da je izraz koji nalazimo u legendi bio u optjecaju. No vjerojatno su se na području cijelog Carstva upotrebljavali isti stručni izrazi.

U životopisima svetih često nalazimo plošno opisane likove s ustaljenim stavovima i izrazima. Legende se uglavnom bave ocrtavanjem savršenog sveca sa stereotipnim značajkama, koji svoje stavove izražava u strogo određenim, ponekad i posve identičnim rečenicama, te isto tako stereotipnog progonitelja, glavnog gubitnika priče, koji ga pogubljuje. Međutim legenda o panonskim klesarima je psihologizirana vita koja lijepo prikazuje razvoj karaktera odabranih likova. Neuki klesar Simplicije spoznaje prednosti nove religije i obraća se na kršćanstvo. Filozofi nadglednici kamenoloma su pogani koji su na početku priče spremni kršćanskim klesarima prepustiti izradu problematične statue. Uočivši uspjeh klesara i nagrade koje dobivaju, postaju znatiželjni i pitaju se koji su to vračari da mogu izvesti ono što je njima učenima nemoguće. Kad saznaju da su petorica uspješnih klesara

---

²² Porfirije spominje Debeli brijeg: *in partis Pannoniae praeceptum aedificare templum in loco qui appellatur ad montem pinguem QC III*. Druga lokacija koju Porfirije navodi jest Plameni brijeg: *Venientibus autem ad montem porfyreticum qui dicitur igneus QC IV*.

²³ *Simulacrum Solis cum quadriga* – Sunčev kip s četveropregom QC I.; *columnae* – stupovi; *capitella columnarum* – glavice stupova QC III.; *Concae ornatae sigilis* – školjke ukrašene likovima; *concae et lacus cum sigilis et chantaris* – školjke i posude s likovima i kantarima QC V.; *concae cum sigilis et herbacantis* – školjke s likovima i biljkama akantima QC VIII.; *columnae cum capitis foliatis* – stupovi s lisnatim glavicama; *concae sum malis et herbacantis* – školjke s jabukama i biljkama akantima QC X.; *Asclepium simulacrum* – Asklepijev kip; *concae* – školjke; *sigilla* – likovi; *victoriae* – viktorije; *cupidines* – kupidoni; *similitudo gentium multarum* – likovi brojnoga ljudstva; *leones fundantes aquam* – lavovi koji liju vodu; *aquillae* – orlovi; *cervi* – jeleni QC XIII.

²⁴ *incidere lapidem magnum ex metallo taso* – zasjeći veliki blok od taskog kamena QC I.; *textum lapidis* – tkivo kamena; *venas lapidis perquirere* – tražiti žile kamena; *sculptire* – klesati QC II.; *capitella columnarum ex monte porfyritico incidere* – izrezati glavice stupova od porfirnog brda QC III.; *incidere lapidem in pedibus XL* – odsijecati kamen od četrdeset stopa; *ferramenta confrangere* – lomiti dlijeto QC IV.; *concas cavare* – izdubiti školjke QC V.; *columnas abscindere* – usjeći stupove QC X.; *designare partem lapidis qui incideretur* – označiti dio stijene koji će se usjeći; *dictando et dolando incidere lapidem* – podučavajući i klešući isijecati kamen QC XI.

²⁵ QC III.

²⁶ Natpis se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu, br. 838. BULIĆ 1908., 111.

kršćani, filozofi su ljuti i postaju im zavidni. U trenutku kad Dioklecijan imenuje kršćane za nadglednike prilikom rada za njegovu narudžbu postaju njihovi opaki protivnici. Filozofi su ti koji su obavijestili cara da su petorica klesara kršćani i uporno su tražili način da ih se riješe. Car Dioklecijan na početku legende otkriva vrsne umjetnike, divi se njihovoj vještini, blag je i prijateljski nastrojen. Postupno, on postaje jako pragmatičan; a kad se uplašio zbog bliske smrti, postaje bijesan na kršćane.

Prikaz cara Dioklecijana u ovoj legendi zapanjuje karakterizacijom. N. Vučić misli da je to stvaran čovjek, umoran od vladanja, upravljanja, odlučivanja i proganjanja, a C. Cecchelli ga doživljava kao nekarakterni starca obuzeta strašću za gradnjom.²⁷ Za razliku od njih H. Delehaye pretpostavlja da se moralo dobro poznavati historijskog Dioklecijana da bi ga se ocrtalo kao čovjeka opsjednutog građenjem.²⁸ Laktancije u svojem djelu *O smrtima progonitelja* podrobno opisuje Dioklecijanovu golemu strast za građenjem, kao i to da je uvijek želio kvalitetu rada.²⁹ Doista legenda o panonskim klesarima govori o velikoj strasti za gradnjom koju je imao stari august. Dioklecijan je opisan kako se raduje umjetnicima i obuzet je velikom ljubavlju prema njima. On se zanima za sve što može pomoći da zadovolji svoju strast, posjećuje susjedne kamenolome gdje se radi za njega; traži da mu se predstave najspretniji umjetnici, daje narudžbe, i vraća se da se uvjeri u pravilno odvijanje radova. To je osoba koja umije prepoznati vještinu majstora, a umjetnike koji zadovolje njegove kriterije milostivo obasipa naklonošću i darovima. Kad car u legendi otkrije vrsne klesare, poziva k sebi Klaudija, Simpronijana, Nikostrata, Kastorija i Simplicija, i zadovoljno ih prima.³⁰ Sam Dioklecijan bez posredovanja filozofa nadglednika kamenoloma daje narudžbu klesarima, jer želi da je baš oni izvrše.

Kad mu se izrađena umjetnina sviđa, on umnogostručuje darove klesarima. Dioklecijan je toliko oduševljen umijećem kršćanskih klesara da im radosno obećava: »Tako mi moći bogova, uzdići ću vas bogatstvom i darovima, samo isijecite i kipove iz toga porfirnoga brda.«³¹

Peticu klesara smatra majstorima s izuzetnim umijećem, boljim od ostalih majstora i to javno izražava riječima: »Uistinu mi je draga njihova vještina.«³² On

²⁷ VUČIĆ 1931., 369; CECHELLI 1950., 584.

²⁸ DELEHAYE. 1913., 67.

²⁹ Laktancije 2005., VII.

³⁰ Et vocavit ad se Claudium, Simpronianum, Nicostratum et Castorium et Simplicium; quos cum gaudio suscipiens dixit ad eos: »*Desidero peritiam artis vestre capitella columnarum ex monte porphyritico incidi.*« *QC* III.

³¹ Dioclitianus augustus... fecit omnes quinque aspectibus suis praesentari; quibus laetus ita dixit: »*Per virtutem deorum, quia sublimabo vos divitiis et donis; tantum sigilla praecidite de monte hoc porphyretico.*« *QC* XII.

³² Dioclitianus augustus dixit: »*Vere dilector peritiam horum hominum.*« *QC* XII.

uvijek ističe »s kolikom naklonošću i milošću ih ljubi, i koliko iskazuje nježnu ljubav«³³ prema tim iznimnim klesarima.

Dioklecijan je kao vrhunski dio svetišta i najljepši ukras hrama silno želio postaviti kip Asklepija, boga svega zdravlja. Asklepijev kip njemu je najvažnija umjetnina i on zato traži da ga izrade najbolji klesari. No u ovoj točki ruše se velebni carevi planovi; petorica klesara najednom odbijaju izraditi narudžbu.

Car se iznenadio zašto se njegovi »omiljeni klesari nisu pokorili njegovoj zapovijedi da iz porfirnog kamena isklešu boga Asklepija«.³⁴ On je navikao da su oni poslušni i iznimno vrijedni te s ljubavlju ostvaruju sve narudžbe koje im je naložio učiniti. Zato ih nakon svoje ponovljene žarke želje da dobije taj kip, šalje: »Idite u miru i izradite taj kip.«³⁵

Dioklecijanu je izuzetno važno da dobije kip Asklepija, boga koji ozdravlja i spašava. On je star čovjek koji je u bolesti jednom već okusio blizinu smrti.³⁶ Kao poganin Dioklecijan od Asklepija očekuje da će ga spasiti, a da bi to dobio, mora mu se umiliti. Najbolji način da to učini jest da dade isklesati predivan kip svojega boga, koji će častiti žrtvama. Taj kip bi bio najsavršenija od umjetnina koje klešu za njega, te zato traži najbolje klesare. Dioklecijan ne razumije da je klesarima neprihvatljivo njegovo čašćenje Asklepija. Legenda prikazuje kršćanske klesare koji mogu izraditi sve ostale narudžbe poganskih kipova (kip Sunca s kolima i konjima, Viktorije, Kupidone),³⁷ ali ne i Asklepija. Ovakvo ponašanje klesara po mišljenju H. Delehaya još je jedna potvrda starosti teksta.³⁸ Asklepije je poganski bog koji ima pridjev Spasitelja jer ozdravlja i čak uskrsava od mrtvih. Time Asklepije postaje

---

³³ Et cum vocati fuissent Claudius, Simpronianus, Castorius, Nicostratus et Simplicius dixit ad eos Dioclitianus: »Scitis quo affectu et gratia vos diligerit mansuetudo nostra et pio amore vos fovirim; quare non oboedistis praeceptis nostris, ut sculpires de metallo porfyretico deum Asclepium?« *QC XV*.

³⁴ Similiter lactificatus est Dioclitianus peritiae artis quadratariae, et dixit Dioclitianus augustus ad Claudium, Simpronianum, Nicostratum, Castorium et Simplicium: »Gaudeo in studio artis vestrae, tamen, quare non ostendistis amorem, ut deum Asclepium cunctarum sanitatum dolaretis?« *QC XIII*.

³⁵ »Pergite cum pace et date operam in hoc simulacro...« *QC XIII*.

³⁶ *Laktancije* 2005, 17; Dioklecijan je u trenutku stupanja na vlast 284. g. imao četrdeset godina. (REMY 1998., 13). Bez obzira na to datiramo li zbivanje ove pasije u 298., 303. ili 306. g., činjenica je da se radi o Dioklecijanu koji ima šezdesetak godina, što je za rimske pojmove star čovjek.

³⁷ »Simulacrum Solis cum quadriga ex lapide taso« *QC I*; »victurias et cupodones« *QC XII*.

³⁸ Osnova mučeništva četvorice ovjenčanih je slučaj savjesti, zanimljiv i delikatan. Zbog svojeg zanimanja klesari su stalno izloženi surađivanju u idolatriji. Bez najmanje kolebanja oni saopćavaju ono što može podnijeti njihova religija i ono što im strogo zabranjuje. U čitavoj listi predmeta samo kip Eskulapa smeta njihovoj kršćanskoj savjesti; sve ostalo je izgubilo svoj *titulus idolatriae* i može se svrstati u kategoriju *simplex ornamentum*. Oni odbijaju samo Eskulapa, i to će ih stajati života. I zaista, kasnije, kad je stari kult postao samo uspomena, gdje je sve što je podsjećalo na idolatriju postalo predmetom jednake osude, ne bi se moglo zamisliti stav koji su zauzeli kipari. Slični kompromisi vođeni životnim i društvenim potrebama, koje bi apstraktna teorija teško potvrdila, veoma malo odgovaraju

izravna antiteza Isusu Kristu. Za kršćane nema dvojbe tko je Bog, i iz tog razloga klesari koji su uvijek izvršavali careve narudžbe, sada ne žele izraditi kip.

Filozofi i nadglednici kamenoloma, pogani, objašnjavaju caru Dioklecijanu da Asklepijev kip neće dobiti od petorice klesara, jer su oni kršćani. Cara, začudo, ne smeta njihova vjera dok očekuje da će oni ispuniti njegove želje. Zato car spremno izjavljuje: »*Si omnia opera eorum in nomine Christi magnifica esse cognoscuntur, non est crudele sed magis gloriosum.*«³⁹ Dioklecijan u tom trenutku priznaje da je ime Kristovo slavno. Ovdje se poganskom vladaru, najvećem progonitelju kršćana, u usta stavlja kršćanski način govora koji njemu nikako ne priliči. To je ključni moment u legendi, u kojem Dioklecijan, veliki progonitelj kršćana, daje slavu Kristu, i gotovo postaje svjestan tajne kršćanstva. Takvo što ni slučajno nije uobičajeno u mučeničkim legendama.

Ovdje se upotrebljava isti izraz za kršćanstvo – okrutnost, kojim je ranije u raspravi s klesarima poganski filozof označio kršćanstvo: »*Hoc genus magicae artis est, quod signum nescio quod ad crudelitatem pertinet.*«⁴⁰ I doista, jednom poganinu, koji nije upućen u otajstva kršćanstva, ova religija može izgledati kao velika okrutnost. Na tu optužbu klesar Klaudije je odgovorio: »*Nescis, fylosofe, quia hoc signum, quod suit ad crudelitatem, ad vitam perducit aeternam qui credit in eum?*«⁴¹ Filozof se izjašnjava riječima: »*Non potest crudelitas mortis ad vitam perducere*«⁴² pa samim tim ni Krist ne može biti Gospodin jer je umro. Na kraju ove prepirke najstariji klesar Simpronijan otkriva filozofu tajnu kršćanstva: »*tamen si scis quia mortuus est, quia surrexit cognitum tibi non est?*«⁴³

Stari august zapravo ne želi započinjati istragu jer bi volio da se posao dovrši u miru. Ovi su klesari najbolji u kamenolomu, pa ih car čak i brani: »Neka se ne odbace vješti umjetnici, nego neka ih se još više štuje!«⁴⁴

Dioklecijanu su klesari toliko potrebni da se ne osvrće na dvostruku uvredu koju mu je izravno nanio Klaudije (citirajući Ps 113. 16.), rekavši mu u lice za njegova boga Asklepija da je »prebijedan čovjek«, i dodajući da su »prebijedni svi

---

psihologiji hagiografa udaljenog od događaja, jer nije bio neposredno dimut. DELEHAY 1913., 67.

³⁹ Respondit Dioclitianus augustus dicens: »*Si omnia opera eorum in nomine Christi magnifica esse cognoscuntur, non est crudele sed magis gloriosum.*« QC XIV.

⁴⁰ QC VIII.

⁴¹ QC VIII.

⁴² QC VIII.

⁴³ QC VIII.

⁴⁴ Dioclitianus augustus dixit: »*Non execrentur periti artifices, sed magis colantur.*« QC XV.

ljudi koji štiju Asklepija«, dakle i sam Dioklecijan.⁴⁵ Unatoč toj uvredi car i dalje milostivo gleda na klesare i štiti ih, spominjući se njihova umijeća.⁴⁶

U ovoj situaciji na vidjelo dolazi pomirljivost Dioklecijanova, o kojoj govori i Laktancije.⁴⁷ U nekim točkama Laktancije svjedoči o Dioklecijanu isto kao i vita. Laktancije govori da je Dioklecijanova ljubav prema građenju dovela do toga da je u provincijama bila velika potražnja za radnicima i obrtnicima te za svim onim što je potrebno za građenje.⁴⁸ Nadalje, on opisuje cara kao starog i teško bolesnog čovjeka, koji je zbog dugotrajne bolesti povremeno bio bez razuma.⁴⁹ Čak i Laktancije nerado priznaje da je Dioklecijan bio lukav i pronicav, nesklon prolijevanju krvi i pomirljiv,⁵⁰ ali sve te vrline tumači kao negativne značajke jer za njega Dioklecijan ništa ne može napraviti dobro. Čak su i one osobine koje su zapravo vrline, u Laktancijevu spisu protumačene kao negativnost i slabost.

No, u cijelosti gledano, ovako prikazan Dioklecijanov lik u legendi o panonskim klesarima u potpunome je neskladu sa slikom velikog progonitelja, žednoga kršćanske krvi, muke i smrti.⁵¹ To nije nerazuman čovjek napola lud od bijesa i željan da napadne sve koji se iole protive njemu, Carstvu ili rimskim bogovima. Naprotiv, ovdje vidimo mirnog, razumnog, razboritog i čak mudrog vladara koji ima mnogo iskustva u odnosima s ljudima i zna prepoznati čovjeka visoke vrijednosti karaktera, koji mu je itekako potreban.

Ali legenda opisuje stradanje kršćana, i nije slavopojka razumnome vladaru. Pisac izvora vratio se uobičajenom shematičnom prikazivanju progonitelja. A bio je dobro informiran, jer je ocrtao gdje je car najslabiji. Laktancije ističe da je Dioklecijan bio poznati pragmatik i to mu ubraja u mane.⁵² S tom njegovom osobinom računaju pogani, i u toj točki se slama razuman car. Filozofi nude Dioklecijanu zamjenske majstore koji će služiti carevim odredbama i izraditi jednako dobar Asklepijev kip. Sada se nalazi mirno rješenje problema. Dioklecijan određuje: »Ako priskrbite takve koji će iz toga kamena načiniti boga Asklepija, ove će dostići kazna za svetogrđe, a one će Naša Blagost cijeniti.«⁵³ Takvo ponašanje je upravo beskrupulozno pragmatično. Uz to na ovome mjestu Dioklecijan popušta

---

⁴⁵ Respondit Claudius: »*Pie semper auguste, nos semper oboedivimus pietati vestrae et servimus claritati tuae; imaginem vero hominis miserrimi numquam faciemus, quia sic scriptum est: Similis illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.*« QC XV.

⁴⁶ Dioclitianus augustus dixit: »*Non execrentur periti artifices, sed magis colantur.*« QC XV.

⁴⁷ Laktancije 2005, 11.

⁴⁸ Laktancije 2005., VII.

⁴⁹ Laktancije 2005, 17.

⁵⁰ Laktancije 2005, 11.

⁵¹ On vrši vrhovnu vlast i čuva pravo života i smrti. On ne proganja kršćane. DELEHAYE, 1913., 67

⁵² Laktancije 2005, 7, 11

⁵³ Dioclitianus dixit: »*Si de hoc metallo procuraveritis ut deum Scolapium faciant, et hos sacrilegii paena constringit, et illi magni erunt apud nostram mansuetudinem.*« QC XV.

pred svojim zlim savjetnicima. Laktancije izričito kaže za Dioklecijana da je: »njegovoj zloćudnosti bilo svojstveno to da, kad bi odlučio učiniti što god dobro, ne bi tražio savjet kako bi sam zaslužio pohvalu, ali kad bi kanio raditi što god zlo, zbog čega je mogao očekivati samo pokudu, sazivao je mnoge na savjetovanje da bi se drugima pripisala krivnja za ono što je sam skrivio.«⁵⁴ Osim toga Laktancije spočitava Dioklecijanu što se okruživao savjetnicima koji su bili puni mržnje, a utjecali su na njegove odluke.⁵⁵

Preuzevši od drugih majstora Asklepijev kip, Dioklecijan počinje prema kršćanima postupati kako se otpočетка očekivalo. Njegovo je djelovanje ipak i dalje opisano življe no što je u vitama uobičajeno i uz stalne psihološke naglaske.

Dioklecijan sam imenuje suca i traži otvorenu istragu. Kad govori o istrazi na dvoru, Laktancije spominje da se Dioklecijan jako zalagao i sam je predsjedao suđenju te prisustvovao mučenju.⁵⁶ U ranokršćanskim legendama o mučenicima njegovih progona, česti su prizori osumnjičenika koji su dovedeni pred Dioklecijana da ih ispita i da im sudi. U legendi o panonskim klesarima car je mirniji i manje uključen u proces, što nije uobičajeno. On je živo zainteresiran za sudbinu ovih klesara i traži da ga se o svemu redovito izvještava. Tribun Lampadije je u tolikom strahu kako će Dioklecijan reagirati na postojani neposluh klesara da se nije usudio devet dana izvijestiti cara o odbijanju klesara da žrtvuju.⁵⁷ U tom trenu car prvi put postaje otvoreno neodlučan i posve podložan nagovaranju filozofa, te čini kako mu oni predlažu, i određuje obavezno žrtvovanje bogu Suncu za klesare. Izvor nam oslikava scenu u kojoj »Dioklecijan uzimajući u obzir njihovo umijeće, odredi tribunu Lampadiju ovako: Ako se ne pokore i ne žrtvuju bogu Suncu, išibaj ih škorpionima. Ako se pokore, dovedi ih pred Našu Blagost.«⁵⁸ Lampadije čak i nudi klesarima da se »izmaknu mučilima i budu miljenici i prijatelji plemenitih vladara.«⁵⁹ U legendama o ranokršćanskim mučenicima ovakvo ponašanje suca prilikom ispitivanja uobičajena je stavka. Sudac licemjerno i proračunato nudi kršćaninu slobodu, položaje i bogatstvo ako se pokori naredbama vladara. To je simbol kušnje koja se pojavljuje obično nakon prve ispovijesti vjere kršćanina. Ranokršćanske legende kao stereotip predviđaju da istinski svetac mora biti kušan sve do smrti, a ovo je jedan od najlakših oblika, i uobičajen je ako je blizu vladar koji ta obećanja može i ostvariti.

⁵⁴ Laktancije 2005, 11.

⁵⁵ Laktancije 2005, 11.

⁵⁶ Laktancije 2005, 14.

⁵⁷ »Post dies vero novem, invento silentio, renuntiavit gestum Dioclitiano augusto.« *QC XVIII*.

⁵⁸ Tunc Dioclitianus artem eorum considerans praecoepit Lampadio tribuno dicens: »Amodo si non consenserint et sacrificaverint deo Soli, verberibus scorpionum eos adflige; si autem consenserint, deduc eos ad mansuetudinem nostram.« *QC XIX*.

⁵⁹ »Audite me et evadite tormenta et estote cari et amici nobilium principum,...« *QC XX*.

Zbog sustavnog odbijanja klesara da žrtvuju bogu Suncu, Dioklecijan određuje da ih se stavi na muke, ne bi li se pokorili. Izvor opisuje kako je u trenu kad ih se stavilo na muke, »Lampadija obuzeo zloduh i rastrgao ga, te je izdahnuo sjedeći na svojem sudačkom stolcu.«⁶⁰ Ovakve scene, u kojima je kažnjen progonitelj, stalne su sastavnice životopisa svetaca. Osim toga, ovaj događaj bio je prekretnica za završetak muke klesara. Ojađena Lampadijeva supruga i obitelj otrčali su u suzama Dioklecijanu. Ta nagla smrt suca usred procesa uplašila je Dioklecijana. I Laktancije govori za Dioklecijana da je bio strašljiv i bojao se nepredvidivih događaja.⁶¹ Naravno da je zbog svega bio prisiljen da donese brzu i konačnu odluku.

Legenda spominje da se Dioklecijan »silno razgnjevio i rekao je pun prego-
lema bijesa: Neka se načine olovne kutije i neka se živi u njih zatvore i bace u rijeku!«⁶² Laktancije spominje da je Dioklecijan donosio nagle odluke u bijesu, pogotovo ako je trebalo pogubiti kršćane na dvoru.⁶³ Ranokršćanske legende koje izvode mučenike pred Dioklecijana također govore o donošenju odluka o pogubljenju u vrelini bijesa. Time se pokušava sugerirati da su te odluke nepravedne. Dioklecijanova odluka bila je vrlo brzo i savjesno izvršena.

Neobično je da autor legende o Četvorici Ovjenčanih nije samo preuzeo sliku o krvoločnom caru kakvu je mogao naći u drugim kršćanskim spisima. Zašto je Dioklecijan opisan u ovoj legendi toliko različit od ostalih prikaza cara? Zašto je Porfirije posvetio toliku pozornost starom augustu i njegovom odnosu s klesarima? Što je time želio postići? Nije poznato je li u doba kad je Porfirije pisao legendu bilo živih svjedoka tog događaja, koji su mu mogli toliko zorno opisati Dioklecijana na jedan drugačiji način i time utjecati na prikaz cara.

Čini se da je u svom pisanju zaobišao sve suvišne attribute, ogolivši carev karakter do kraja. Tim pojednostavnjenim podacima Porfirije je vješto ocrtao lik koji je čovječniji od plošnih likova koje nalazimo u pasijama. Na taj način legenda je postala realnija i plastičnije oblikovana priča o događaju kojemu Dioklecijan i nije morao zbilja prisustvovati, ali se lijepo uklopio.

Autor legende, potpisani činovnik Porfirije morao je biti izvrstan poznavalac ljudske psihe i čovjekove prirode. On izuzetno lijepo ocrtava karaktere i s malo riječi dočarava situaciju. Događaji su prikazani preko spretno vođenih dijaloga. Gledajući tekst, Porfirije nije samo mali katastarski službeni pisar, kako se skromno potpisuje. Njegov latinski nije izvrstan, ali je li to potrebno za opis događaja koji je sam po sebi upečatljiv i za prizore koje prati vjernička publika?

Način na koji je napisana legenda omogućuje njezino korištenje kao literarni predložak za predstave u didaktičke svrhe. U legendi dijalozi su napisani na način

---

⁶⁰ »*abreptus est Lampadius a daemonio et discerpeus se expiravit sedeus in tribunal suum.*« QC XX.

⁶¹ Laktancije 2005, 9.

⁶² Hoc cum audisset Dioclitianus, iratus est vehementer et nimio furore plenus dixit: »*Fiant loculi plumbei, et vivi in eos recludantur, et prohicantur in fluvio.*« QC XX.

⁶³ Laktancije 2005, 14.

da se mogu izdvojiti i upriličiti za prikazivanje na sceni. U tom slučaju narator bi govorio uvodni tekst i uz dva-tri glumca legenda bi se lijepo mogla prirediti za scenska izvođenja putujućih glumačkih skupina u srednjem vijeku. Možda je u kasnijem razdoblju bila prikazivana na srednjovjekovnim sajmovima pred kršćanskom publikom. To bi svakako pridonijelo raširenosti kulta Četvorice Ovjenčanih u cijeloj Europi.⁶⁴ Ali isto tako možda je baš ovako zorno karakterno prikazan lik Dioklecijana uobličena za kazališno prikazivanje pridonio realnosti careva lika.

Pri sadašnjem stanju stvari ne može se dokazati je li Porfirije preuzimao nečije izravne dojmove o Dioklecijanovu karakteru i ponašanju ili je stvarnost careva lika posljedica literarne dimenzije ove izuzetne vite.

Činjenica jest da se iz *Životopisa Četvorice Ovjenčanih* Dioklecijanov lik izdiže drugačiji, ljudskiji i stvarniji nego iz bilo kojeg drugog segmenta kršćanske predaje. Rani nastanak legende dopušta pretpostavku da je u njoj sačuvan bar dio stvarnog Dioklecijanovog lika.

---

⁶⁴ Četvorica Ovjenčanih zaštitnici su kipara i klesara. Rano su postali patroni udruženja – kamenorezaca i skulptora, kipara i klesara, zidara, drvodjelaca, arhitekata, ljevača, stolara, pjeskara. Vjeruje se da štite od bolova, groznice, a i zaštitnici su stoke. Slave se u Italiji, Njemačkoj, Nizozemskoj, Belgiji i Engleskoj. U kiparstvu i slikarstvu prikazivani su pojedini prizori iz njihova života kao i zakivanje u olovne škrinje i potapanje u rijeku.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori:

- Eusebije* 1857.: Eusebius Pamphilus, *Ecclesiasticae Historiae liber octavus*, Patrologia Graeca 20., 737-796
- Jeronim* 1879.: *Hieronymi, De viris inlustribus liber*, G. Herdingius, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig
- Laktancije* 2005.: Lucije Cecilije Firmijan Laktancije, *O smrtima progonitelja*, prev. N. Cambi i B. Lučin, Split
- MH* 1940.: *Martyrologium Hieronymianum*, izd. I. B. De Rossi et L. Duchesne (po izd. H. Delehaye – H. Quentin), *Acta Sanctorum Nov.* II/1, Bruxellis
- QC* 1910.: *Passio SS. Quattuor Coronatorum*, H. Delehaye, *Acta Sanctorum Nov.* III, Bruxellis, 765-780
- RE* – *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, edd. A. F. Pauly – G. Wissowa et al., Stuttgart: od 1893.
- Vulgata* 1994.: *Biblia Sacra Vulgata*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft

LITERATURA:

- AMORE 1965.: Agostino Amore, »I Santo Quattro Coronati«, *Antoniarum* 40, 177-243
- AMORE 1968.: Agostino Amore, »Quattro Coronati, sancti martyri«, *Bibliotheca Sanctorum* X, Roma, 1278-1304
- BRATOŽ 1986.: Rajko Bratož, *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode*, Ljubljana
- BRATOŽ 2003.: Rajko Bratož, »Dioklecijanovo prganjanje kristjanov v provincah srednjega Podonavja in zahodnega Balkana«, Ptuj: *Mednarodni znanstveni simpozij ob 1700 – letnici smrti sv. Viktorina Ptujskega*, 29-98
- BULIĆ 1908.: Frane Bulić, »Proviene qualche cosa nel palazzo di Diocleziano a Spalato ... dalle lapidicine di Sirmium?«, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XXXI, 111-127
- CAVALIERI 1912.: Pio Franchi de' Cavalieri, »Note Agiografiche: I Santi Quattro«, *Studi e Testi* 24, 57-66
- CECCHELLI 1950.: Carlo Cecchelli, »Coronati Quattro, Sancti«, *Enciclopedia Cattolica* IV, 584-585
- DAVIES 1989.: P. S. Davies, »The Origin and Purpose of the Persecution of AD 303«, *The Journal of Theological Studies*, London 40, 67-94
- DELEHAYE 1910.: Hyppolite Delehaye, »De Sanctis Quattuor Coronatis Romae in Monte Caelio«, *Acta Sanctorum, Nov.* III, Antwerpiae – Bruxellis 748-784

- DELEHAYE 1913.: Hypolit Delehaye, »Le culte des Quatre Couronnés à Rome«, *Analecta Bollandiniana* XXXII, Bruxellis, 63-71
- DELEHAYE 1955.: Hypolit Delehaye, *Les légendes hagiographiques*, Bruxelles
- ENßLLIN 1932.: Wilhelm Enßllin, »Miltiades 10«, *RE L*, 1706-1707
- GUYON 1975.: Jean Guyon, »Les Quatre Couronnés et l'histoire de leur culte des origines au milieu du IX siècle«, *Mélanges de l'École Française se Rome. Antiquité* 87, 505-561
- JARAK 1990.: Mirja Jarak, *Ranokršćanske općine u urbanim središtima jugoslavenskog dijela Panonije*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- JARAK 1996.: Mirja Jarak, »Martyres Pannoniae – The Chronological Position of the Pannonian Martyrs in the Course of Diocletian`s Persecution«, *Westillyricum und Nordostitalien in der Spättrömischen Zeit, Situla* 34, 263-289
- KARLIĆ 1904.: Petar Karlić, *Passio Sanctorum Quattuor Coronatorum*, Zadar
- KIRSCH 1924.: J. P. Kirsch, *Der Stadtrömische christliche Festkalender im Altertum*, Münster, 34-38
- KOLB 2004.: Franck Kolb, »Praesens Deus: Kaiser und Gott unter der Tetrarchie«, *Diokletian und die Tetrarchie. Aspekte einer Zeitenwende* (Ur. Alexander Demandt, Andreas Goltz, Henrich Schlange-Schöningen) Millenium – Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr., Band1, Berlin. New York, 27-37
- LALOŠEVIĆ 2004.: Vesna Lalošević, *Vitae persecutorum Model: car Dioklecijan*, neobjavljen magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb
- MIJOVIĆ 1966.: Pavle Mijović, »Sirmijski skulptori i kamenoresci – Quattuor Coronati«, *Starinar* XVII, 1966., 53-60
- NAGY 1939.: Tibor Nagy, *Die Geschichte des Christentums in Pannonien bis zu dem Zusammenbruch des römischen Grenzschatzes*, Budapest, Dissertationes Pannonicae Ser. II. No.12
- RITIG 1911.: Svetozar Ritig, »Martyrologij srijemsko – panonske metropolije«, *Bogoslovska Smotra* 2, 113-126
- RÉMY 1998.: Bertrand Remy, *Dioclétian et la tètarchie*, Paris: Presses Universitaires de France
- TOMOVIĆ 1997.: Miodrag Tomović, »The Passio Sanctorum IV Coronatorum and the Fruška Gora hypothesis in the light of archaeological evidence«, *Akten des IV. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstscaffens*, Celje, 229-239
- VULIĆ 1931., Nikola Vulić, »Fruškogorski mučenici«, *Glasnik Istorijskog društva* IV/3
- VULIĆ 1934.: Nikola Vulić, »Iz antičke istorije naše zemlje, Passio sanctorum IV coronatorum«, *Glas Srpske Kraljevske akademije*, 82, 1-22
- ZEILLER 1918.: Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 88-103

DIOCLETIAN IN THE *PASSION OF THE FOUR LAUREATES*

S u m m a r y

Passio SS. Quattuor Coronatorum describes the martyrdom of five stone-masons in the imperial quarry in Pannonia during Diocletian's rule. It is a Classical piece of work written as a free-analysis of the source which originated during the persecution of Christians. This passion stands apart from the typical works of hagiographic literature. It states data on the geographic territory where the event took place, it contains a vast amount of realistic data on stone-masonry, i. e. the types of stones and technical terms of orders, and numerous historical characters take part in the plot.

Particular interest in of this legend is the manner in which the emperor Diocletian is described. He takes part in the plot more than it is usual for legends, which due to his known edicts state him as main persecutor of Christians, but they do not deal with him in detail. Herein he is regarded as a passionate builder who wants the fruit of these future martyrs' skills; he is benevolent and pragmatic. Such a description is more in accordance with the role of grand ruler rather than with other sources. What is the difference based upon? In which manner did the author of the legend manage to describe the emperor's character, and how did he avoid the traps of a schematised description? Can this legend contribute to the development of the methodology of critical reading of early-Christian sources?